

Pari näyteartikkelia viron käsitepiirisanakirjasta.

Seuraavassa saatetaan julkisuuteen mahdollisen keskustelun pohjaksi sekä periaatteellisten ja teknillisten neuvojen toivossa muutama näyte tekeillä olevasta viron kielen käsitepiirisanakirjasta, jonka kirjoittaja on pannut alulle, aineiston keräämiseen ryhtyen, jo viimeisinä ylioppilasvuosinaan (1916—17) Helsingissä, saatuaan siihen herätteitä CH. BALLYN tunnetusta ohjelmasta ja E. A. TUNKELON silloisista suomen leksikografin luennoista sekä rohkaisua OIVA TALLGRENILTA (TUULIOLTA), jonka harastukset kohdistuivat erityisesti sanaston ideologiseen tutkimiseen. Myöhemmin opetustyö Tarton yliopistossa ja toiset tutkimustehtävät ovat sallineet minun jatkaa tätä työtä vain silloin tällöin ja hitaasti. Vasta syksystä 1941, kun saksalaiset miehitysviranomaiset erottivat minut yliopistosta, minulle avautui mahdollisuus käydä käsittelemään kertynyttä aineistoa ja panemaan kokoon käsikirjoitusta. Sodan päätyttyä sain jo normaalit edellytykset työn jatkamiseen Skandinavian maissa, Ruotsissa Landsmålsarkivetin ja Upsalan yliopiston suomalais-ugrilaisen seminaarin (johtajana prof. Björn Collinder) taloudellisesti tukemana

(vv. 1945 ja 1947) sekä Tanskassa Kööpenhaminan yliopiston, Carlsberg-fondetin ja Rask-Ørsted Fondetin aineellisesti kannattamana ja prof. L. Hjelmslevin ystävällisesti auttamana, vaikka sota onkin valitettavasti eristänyt minut pääosasta teoksen aineskokoelmia. Täten puheenaolevan sanakirjan käsikirjoituksesta on tähän mennessä vihdoin valmistunut puolet (noin 60 painoarkkia, isoa kokoa).

Tämä teos kuuluu siis ns. ideologisten sanakirjojen luokkaan, jommoisia on jo pitkähkön aikaa ollut melkoinen joukko olemassa varsinkin suurkansoilla: ranskalaisilla Robertson, Schéfer, Boissière ja Rouaix, englantilaisilla Roget, saksalaisilla Schlessing ja Dornseiff, italialaisilla Ponard, espanjalaisilla Casares, hollantilaisilla Brouwers, ruotsalaisilla Bring, tanskalaisilla Andersen ja suomalaisilla Lagercrantz.¹ Aineisto siinä ei ole järjestetty muotoseikkojen perusteella, siis aakkosellisesti, vaan sisällöllisesti, käsittepiireittäin, kielenkäyttäjän luonnollisten psyykkisten assosiaatioiden pohjalta. Se eroaa kuitenkin täysideologisista sanakirjoista (Roget, Schlessing, Dornseiff, Bring ym.), joissa itse käsittepiireittaiset sanaryhmätkin on puolestaan sijoitettu varsin mutkikkaaseen ideologiseen järjestelmään (mikä kyllä kiinnostaa filosofia ja psykologia, mutta tuiki vähän lingvistiä tai käytännöllistä kielenviljelijää), ja kuuluu kompromissisanakirjoihin (Boissière, Rouaix ym.), joissa aineisto kyllä esitetään ryhmiteltynä käsittepiireiksi ja näiden sisäpuolellakin järjestettynä mahdollisuutta myöten (kuitenkin eräin poikkeuksin, joissa järjestys on aakkosellinen) ja enemmän tai vähemmän (tekijän ajattelutavan ja käsiteltävän aineiston laadun mukaan) sisällyksellisesti, mutta nuo käsittepiirit itse on jo ryhmitetty aakkosellisesti, mikä menettely epäilemättä helpottaa halutun aineiston löytämistä. Jotta sana löytyisi ei vain käsitteestä vaan sanasta itsestäänkin lähtien, teos varustetaan myös täydellisellä aakkosellisella hakemistolla, jossa on viittaus sanan kuhunkin sijoitusryhmään. Toiseksi nyt puheenaoleva virolainen sanakirja eroaa ulkomaisista kaimoistaan myös siinä suhteessa (ja tämä on uutta ja teoksen olennainen erikoispiirre), että se ei esitä ainoastaan (pääasiallisesti kirjakielen) sanojen luetteloa vailla merkityksenselityksiä (kuten Roget, Schlessing, Rouaix ym.) tai varsin niukasti selittäen (kuten Boissière, Casares ym.), vaan se mainitsee merkityksittä kielen ns. perussanat, yleis- ja kirjakiellessä tunnetuimmat sanat (sellaiset kuin *aabits, ah, elu, juuksed, kana, kuiv, liikuma*, niidenkin yhteydessä kuitenkin pääryhmien otsikot ranskankielisin merkityksenselityksin varustettuina). Sitä vastoin yleiskielessä harvinaisemmat sekä merkitykseltään epämääräisemmät ja horjuvamat sanat eritoten vielä *murre sanat* (esim. *aanikas, ah, edev, elu* 'asuinrakennus, avio-liitto, kotelo' jne., *kurat, patsas, sebima, sõõrd, tara* jne.) selitetään yksityiskohtaisemmin, mutta pyrkien valaisemaan kaikkia sanoja tekijän nykyisten työmahdollisuuksien ja ulottuvissa olevan aineiston rajoissa *kansankielisin lausenytyttein* (äänteellisesti ei kuitenkaan murreasussa, minkä käyttö tietenkin olisi nykyoloissa mahdotonta ja sulkisi teokselta tien 1-miljoonaisen pikkukansan laajempiin kerroksiin), yleis-

¹ Viimeksimainitun »Lappischer Wortschatz» I—II (1939) on kyllä aakkosellinen, mutta sisältää erittäin hyvän käsittepiireittaisen hakemiston.

kielisin esimerkein sekä vanhemmasta ja uudemmasta kirjakielistä saaduin sitaatein. Mahdollisuuksien mukaan esitetään — kansatieteellisten esineiden nimitysten yhteydessä — myös kuvia. Vihdoin pyritään mainitsemaan kunkin pääryhmän lopussa asianomaista käsitettä luonnehtivia ja pohtivia sana l a s k u j a.

Lienee ilmeistä, että tuollainen sisällyksenmukainen järjestys avaa helpommin viiron kielen ilmausvälineiden varastot kieltä kirjallisesti käyttännössä viljeleville. Toisaalta taas ei voi olla epäilystä siitä, että tällainen aineiston esitys tarjoaa suuria etuja viiron kielen tutkimuksellekin, varsinkin etymologian ja merkityksenkehityksen selvittelylle, jossa on erikoisesti pidettävä silmällä merkitykseltään lähisukuisten sanojen keskinäisiä suhteita, ja etenkin silloin, kun ryhdytään selvittämään sanaston strukturaalisia kysymyksiä. Ja lopuksi sellaisen esityksen pitäisi olla tervetullut myös kansatieteilijöille, folkloristeille ja kansanajatustavan tutkijoille.

Huomautus: Nuolet viittaavat lähimerkityksisiin sanaryhmiin (artikkeleihin), joissa asianomaisia sanoja tavataan likeistä käsitettä ilmaisemassa. Sanojen jäljessä kolmikirjaimiset lyhennykset tarkoittavat pitäjää (Rid = Ridala), kaksikirjaimiset maakuntia (Vi = Virumaa), kapiteeli-E:hen päättyvät: PE = põhja-eesti, LE = lõunaeesti, LoE = loode-eesti, EdE = edela-eesti jne., samoin nelikirjaimiset: LÄSa = lääne-Saaremaa, PõVI = põhja-Viljandimaa jne. Sitäpaitsi: Al = Alutaguse, Mlg = Mulgimaa (Hls, Krk, Pst, Vil, Trv, Hel).

1. AED

Enceinte, enclos (→ 2. AED, 3. AED, TAKISTUS, AIANDUS, VÄRAV)

aed (EdE, KiE, LE: aid) g. aia (aja, aa) »tara, mingit maa-ala piirav tõke»: maad a-ga piirama | läks karjamaale aeda tegema | vaatas üle kõrge aia | siga puges aia vahelt läbi | üleiaia rahvas »üleaedsed, naabrid» | rõht-a. || niisugune loom on aidu-kargamise kombe ära õppinud (Oks TI 45)

tara »aed, mingit maa-ala piirav tõke»: t. tegema | palgid t-sse panema »palkidest püsttara tegema» || *temma tulleb ülles kui loukoer Jordani kõrge kalda peält tuggewa tarra-aia wasto* (P. 1739, Jer. 50, 44) | Kuid baleaari linguheitjad... jäid peatuma India pilliroost kõrge tara taha (Saar. FIS 8) | Ikka need mädanevad postidega aiatarad roheka sammal-duskorruga (Semp. K 63)

taraaed e. *aiatar* »aed, tara» (vt. tara!)

tarandik »tara, barjäär» (nl.): maad kivi-t-ga piirama

hangas g. hanga e. *hangasaed* »rinna-kõrguselt tüvedest pooleti läbiraiutud ja riita mahalangatatud puudest aedtõke metsas» (Vi, Avi, Trm) [Joonis 1]

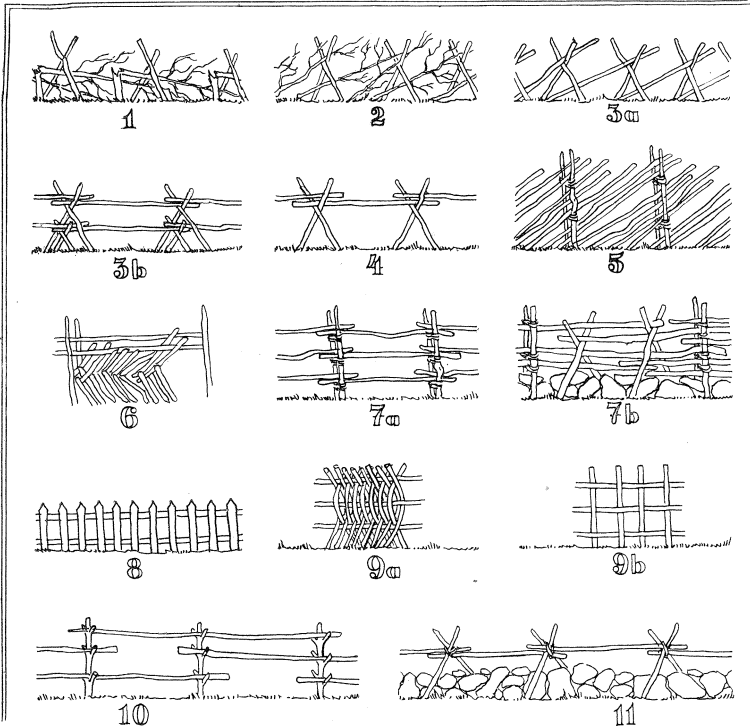
haost aed (PõTa) e. *haone aed* (LõTa, Võ) e. *hagasaed* (Hää) »hagudest v. laasimata puudest aed» [Joonis 2]

sõörd (I) (sõerd), -u »hagasaed, hagudest v. laasimata puudest aed» (Ha, Jä): tarvis loomadele sõõrdu ette teha | läks s-u taha

suviaed e. *suiline aed* »haost aed, hagasaed, sõõrd (1)»

rädiaed »hagasaed, sõõrd (1)» (Sa)

rida g. rea »hagasaed, sõõrd (1)» (Wd.)
susijalga aed e. *soejalga a.* (Tor suti-jalga a.) e. *soeselga a.* (Vai sooselga a., Hi, Rid seaselga a.) e. *hundiselga aed* (hundi-a., Wd.) oristi pandud püsttei-



vastele viltu üksteise peale asetatud roigastest, ilma sidevitsteta, hõre ja ajutist laadi aed» (PE) [Joonis 3a]

tugiteiba aed (tugi-a., tugiselga a.) (Lä, VI) e. *ristteiba aed* (risttugi-a.) »susijalga aed»

söörd (2), -u e. *sööruaed* »susijalga aed» (Vän, Pär, LE) : *poisid parrandasid oue aedo ja kohendasid heinamaa söördo* (Janns. 4. San. 175) | *pistis pärrast kotti söro alla* (Janns. 4. San. 177) | *Ei olnud seal ka mingisuggust söördo ehk wahhe-seina nende egga allamate wahhel* (PPost. 1862, 300)

antsjalga aed (antsis a., Kse, Var, Mih) e. *antsaed* (Aud) e. *ogiaed* e. *ogijalgaed* (Sa) e. *värvaed* (Trm) e. (?) *hagasaed* (Hää) »susijalga aed»

vaesjalg »mingi liik rutuga tehtud algelisi aedu» (»susijalga aed?») (Wd.) [Joonis 3b]

karupersse aed e. *rist(i) -aed* »risti asetatud teivastest aed (suuremate loomade tõkestamiseks)» (Wd.) [Joonis 3b]

söörd aed, mis koosneb risti püstitatud teivastest ja nende peale asetatud ühest kihist rõhtlattidest» [Joonis 4] *aiavari* »kerge ehitusega, algeliselt ehitatud aed» (Wd.)

püstandaed (Lä, Ha, PõPä, PõVI) e. *püstaed* (I) (Jä, Vi, PõTa, Lä) e. *püstiline aed* (pistiline a., Vas, Se) »vitstega kokku seotud, ristamisi pandud püstiste teibapaaride vahele viltu asetatud tihedaist roigastest aed»: p. -a. on tugevam ja kestmam, loomade vastu kindlam kui rõhtaed | talu õue piirab p.-a. || Pidi küll õue püstandit narpima (Oks N 17) | Nad kuulaksid pistandi taga halja rukki vaikist kahinat (Mets. EI 186) | roomata hea naabrimehe püstaia taga (Rist. TR 17) [Joonis 5]

roikust aed e. *roigasaed* (1) »püstandaed» (KiHa, LNg, Vi, PõTa): urtsikud. . . seisivad . . . pool-lagunenud roigas-aedade vahel (Vilde MS 276)

tarasaed »püstandaed» (Mlg): tarasaiaga sissepiiratud õue (Kitzb. M 22) | tanuma tarasaed (Raud VV 14)

hirsaed »püstandaed» (Sa, Muh, Hää): vaatepiiril värisevad sammaldanud hirsaiad (Mändm. K 25)

kurendusaed e. *kurendiaed* »püstandaed» (Hi, PõSa): poolkurendi a. »kahe jooksuga a.» | sea-k. a. »alumise jooksuga a.» | k. -a. tehti $4\frac{1}{4}$ m. pikkustest hirstest ja oli 1,8 m kõrge, nüüd tehakse madalamad (1 $\frac{1}{2}$ m) sea-k.-aiad, 2 $\frac{1}{2}$ m pikkadest hirstest, mis võivad olla vanad ja katkised, tuleb siis odavam

oiltuaed »püstandaed» (LõTa, Võ)

länguaed »püstandaed»: Kaeraväljale järgnes aruheinamaa, mis lõppes kahelt poolt jõkke jooksva länguaiaga (Kivik. Jnp. 49)

liuhkaaed (KaE) e. *oiliaed* (Iis) e. *külili aed* (Rõu) e. *luipaaed* (Luk) »püstandaed» *jooksuga aed* »püstandaed» (LäSa): tühe j-ga a. e. harilik püstandaed (millel üksainus, viltustest roigastest 'jooks') | kahe j-ga a. e. (Mus) poolkurendi a. »püstandaed, millel üks (alumine v. ülemine) osa koosneb viltustest roigastest, teine aga rõhtlattidest» | alumise j-ga a. e. (Mus) seakurendi a. »kahe j-ga püstandaed, mille alumine osa e. jooks on viltustest roigastest ja selle peal 3 rõhtlatti» | ülemise j-ga a. »kahe jooksuga püstandaed, mille ülemine osa on viltustest roigastest, alumine aga rõhtlattidest»

pihtaed (Trv, Röp) e. *pihaaed* (Vil, Har, Röp) e. *pihaline aed* (Har) e. *puaaed* (Khk, LoE) e. *roovikaed* (Vil) e. *roodliaed* (KaE) e. *külgaed* (Trv) e. *teivasaed* (Muh) e. *togiaed* (Jõe) e. *karuaed* (Kam, Luk) e. *rohtaed* (Võ) e. *lõhveaed* (Har) e. *lehtaed* (Har) »püstandaed»

rõhtaed (rõhu-a., rõhk-a., PE; Ote rõha-a., Hel ruht-a., Võ rõhuline a.) »rõhtsaist lattidest hõre aed»: meie kopli ümber on

r.-a. | lambad pugesisid r.-a-st läbi || *noor Hans kargas rõhtaia peäle* (Janns. 3. San. 62) [J o o n i s 7]

lattaed »rõhtaed» (Hi, Sa, Muh, Lälä, IdHa, Jä, Vi, Vl, Ta)

lappaed »rõhtaed» (Al): *Inglis-maal ei nähta koggoniste ei meie püst- egga lappaid* (Mas. MN 1825, 234)

laideaed (TMr, Ran, Kam) e. *laiete aed* (Võn) e. *laidene aed* (Plv) »rõhtaed» *mulkaed* e. *mulgiviisi aed* »rõhtaed» (Hi) *roigasaed* (2) (roikkaed) (Hää, Saa) e. *roovikaed* (Mlg) »rõhtaed»: Vaid roobikaaist läbi ronides nägi küll, mis juhtus põiskotiga (Vallak MR 9)

roodliaed (2) »rõhtaed» (Rõn, San)

lasingaed (Kei) e. *rindaed* e. *labaselga aed* (Ris) e. *puaaed* (Ris) »rõhtaed»

heidandi aed »rõhtaed» (Mus): h. a. tehakse 2—3 (rõhtsalt asetatud) hirrega *sõõr* (3), -u »rõhtaed» (Jür)

lipist aed (Nõo) e. *riugune aed* (Vai) e. *kihtaed* (Rak) e. *kopliaed* (Har) e. *pihtiline aed* (Võn) »rõhtaed»

püstaed (2) (Kse, Jõe, Ta, Võ; Har püsti-a.) e. *püstandusaed* (Hi) e. *püstiline aed* (Har, Vas) »madalate postide vahele kinnitatud kahe rõhtlati külge naeltega löödud ja hõredalt asetatud püstlauakestest e. lippidest aed» (u.) [J o o n i s 8]

pulkadest aed (Ha) e. *lippaed* (Ran) e. *lipeline aed* (Plv) e. *pihaaed* (Kod) e. *pidaaed* (peda-a.) (Hää) e. (?) *vabuaed* »(Hää) püstaed» (2) (→ 2. AED)

plank, -i e. *plankaed* »püstaed (2); püstloodis v. rõhtsatest laudadest tihe aed»

õgevaed »postide külge kinnitatud neljast rõhtsast roikast aed» (Vas)

pindne aed »kahe rõhtlati vahele naeltega kinnitatud pinnalauadest aed» (Lüg, u.)

palkaed »palkidest aed»

varvust aed (PE) e. *varbaed* (Vi, Ta) e. *varvuline aed* (Võn, Võ, Se) e. *varbune aed* (Al) »kolme rõhtlati vahele tihedalt põimitud kuuse- v. lepaokstest aed»:

v.-aedu tarvitatakse taluõuedes [J o o - n i s 9]

punutud aed (Ha) e. *põimead* (Kad) e. *pletitud aed* (Lai, Plv) »varvust aed»

vabeaed (vabu-a., vaba-a., Hää, Äks, TMr, Ote, Trv) e. *vabulaed* (Krk) e. *vabina aed* (Vän, Pil, KJn) »varvust aed»

pistandaed (Sa) e. *pistaed* (pistiline a. LE) e. *tippaed* (tippisaed) (Aud) e. *tikust aed* (MMg) e. *oksaed* (Amb) e. *sirmaed* (TMr) e. *nitsinätsi aed* (Ote) »varvust aed»

aherik (I) »varvust aed» (Wd.), »aed-tõke, tara»: hõbedasest traadist aherik kujundas eeskojast laskuva. . . trepi ees laia poolringi (Saar. FIS 68)

kalahända aed »kahe jooksuga püstandaed, kus kummagi jooksu roikad on viltu eri sihis» (Ans) [J o o n i s 6]

plaakane aed »?» (Lüg)

õrraed »kolme oksajärguga kärbistele (kuid kahte kihti) asetatud rõhtlattidest aed» (Har) [J o o n i s 10]

varvasaed »võre, hõredalt paigutatud varbadest aed» (Wd.)

põõsasaed e. *põõsastara* »tihedasti ristastikku istutatud põõsastest v. puudest aed, hekk»

sõõrd (4), -u »põõsasaed, hekk» (VJg): tee mida sõõrud piirasid (Rid. S 133)

hekk, -i »põõsasaed» (u.): ta pöördus Liivat uli teele, millel kahel pool kasvas põetud kuuskedest hekk (Vallak LNL 140)

kiviaed e. *kivesaed* (kivis-a.) »põllukiividest v. paekividest aed»

aherik (2) »kiviaed» (Ksi)

vallaed »aed, mille üks külg on kividest teine mullast» (Sa, HMd): jätan haned vallaia ääre (Soar EP 63)

pihaaed (?) »kivimüür, suur kiviaed» (Kam)

müür, -i

rõhtkiviaed »madal kiviaed, millele on kõrgenduseks peale pandud ristteivastele asetatud rõhtlatte» (Han) [J o o n i s 11]

rahnaed »kivirahnudest (puurahnudest?) aed»

traataed e. *okastrataaed* e. *okiad* (Võn)

reimekene »väike tõkkeaed loomadele» (Wd., vn.)

vesiaed »kaldalt merde ulatuv aed»: Vesiaedade peal istuvad vanad mehed (Märdm. IT 92)

liik, -i »vesiaedade rida kaluritel» (Muh)
tõkkeaed e. *aedtõke* e. *mõrratõke* e. *mõrraed* e. *sääs*, -a e. *sääsaaed* (sääsareis) (Ta, Võ) e. *väänandaed* »mõrratõke, tõkkeaed, sääs»

ripse pl. *ripsed* »ajutine aed [?] e. tõke maasse pistetud pulkadest e. varbadest» (Mus): teeme r. (-d) ette! (→ TAKISTUS, TALUHOONE)

teivas (LE saivas) »pikem (ligi 2 m) ja sirge, latist peenem, hrl. ümmargune, lõhestamatu latt kõvemast puust (noore kuuse v. kadaka, harva ka saare, sarapuu v. paakspuu) tüvest, hrl. jämedam ots teritatud, maa sisse pistmiseks, tarvitatud püstandaia v. rõhtaia kooshoide puuks: t-d pannakse paaristikku püsti ja ühendatakse, nende vahele roigaste e. lattide jämeduse ulatuses vahemaad jättes, omavahel vitstega, viimaste peale toetama pannakse püstandaia roikad v. hirred v. rõhtaia latid | aia tugi-t-d (vt.!) | aia mulgu t. | kadaka t-d on kõige vastupidavamad | iga teibapaari vahet on kuni 1 m (→ TARBEPUUD)

piht, -a (Wd.) e. *pihapuu* (Wd.) e. *pihe* g. *pihte* (Wd.) »aia teivas»: *Ei sunni noled egga lingo kiwwid tedda pöggenema; temma arwab neid ja pihha puid, kui ta wasto lobitakse, kõrreks* (Mas. PW 103)

joonispuu »aia teivas» (Phl)

roigas »hrl. nüridate otstega, ühtlase jämedusega pikk puutükk hõlpsalt lõhenevast ja vastupidavast puust (kuusest v. männist, kuid ka saarest, haavast v. hv. kasest), mis hrl. saadud puutüve lõhestamise teel, hrl. 1—2 m pikkune v. pikem, teibast jämedam, ja mis asetatakse viltu püstandaedadesse, kohati ka (siis 3—5 m pikkune) rõhtselt rõhtaedadesse» (PE mann.): püstandaial pannakse paaristikku maa sisse püsti pistetud ja vitstega ühendatud aiateivaste vahele

viltu üksteise peale roikad | roigasaed (Hää, Saa) »rõhtaed»

roel g. roodli (Vas roe g. roodme) »roigas» (Hel, LõTa, Võ): roodliaed (Rõn, San) »rõhtaed»

roodjas (I) »roigas» (Plv)

hirs g. hirre »viltu v. rõhtsalt asetatav aia lõhestatud roigas» (Hi, Sa, Lä, PõPä, Rõu): h-d on lõhutud ja pannakse kiiva (Lä) | h-d on enamasti kuusest, aga ka männist v. haavast, vanasti 4 1/4 m, nüüd 2 1/2 m pikad (Sa) | aia h. | mulgu h.

taras g. tarase »roigas» (Mlg): lattidest ja tarastest kokku loodud (Kitzb. »Linda» 1905, 138) | valendasid. . . hanged, neist paistsid vaid taraste otsad (Vallak H 34) | Läks üle õue aia äärde ja kumardus seal vanadele, halliks luitunud tarastele (Raud KK 204)

latt, -i »teibast pikem (hrl. 3—5m), palgist märksa peenem, lõhestamata kuuse- v. männipuu rity, mida rõhtaedadesse v. mulkudesse teibapaaride vahele rõhtsalt asetatakse» (peam. PE): meie aia-l-d on juba pehastanud | võttis mulgu l-d maha

riug g. riu: riugune aed »rõhtaed» (Vai) (→ TARBEPUUD)

vabinad (KiPä, PõVI) e. *vabed* (Mlg, Ta) »peened kuusevarvad, millest varvust-aedu tehakse»: vabina aed e. vabeaed
roovik (LE) e. *roov*, -i (Võn, Plv) »aialatt»: r.-aed »rõhtaed» || Kord oli ta naabri juures tuliue, kõige sirgematest ja pikematest roovikutest kopliaia leidnud (Kitzb. K IV 11)

roodjas (2) »aialatt» (Võn, Võ)

lapp (I), -i: l.-aed »lattaed, rõhtaed» (Al)

tugiteivas e. *tugi* g. toe »püstand- v. rõhtaia tugiteivas (hrl. kadakast v. kuusest, aiateibast pisut jämedam)»: kõige paremad toed on tammepuust | t-d pannakse iga 3-ndale v. 4-ndale teibapaarile
ants, -i »püstand- v. rõhtaia tugiteivas» (PõPä)

pida (I) g. pida »aia tugiteivas, ants» (VNg)

ogi g. cgi »aia tugiteivas, ants» (Sa)
tahk, -u »tahuline püstlatt aial» (Wd.: Sa)

pistand e. *pistik* »maasse pistetud teivas v. vai, stakett»: Palisade/ (vallus) *tackelt/ pistandet* (Gös. 318)

pulk, -a »püstaial (2) kahe rõhtsa lati külge naeltega püstiselt kinnitatud kit-sas, lapergune laudvarb, teritatud ülaot-saga» (PE): pulkadest aed

lapp (2), -i »püstaia (2) pulk» (Ran)

lipp, -i »püstaia (2) pulk e. lapp» (Ran), »rõhtaia latt» (Nõo): l.-aed »püstaed (2)» (Ran) | lipist aed »rõhtaed» (Nõo)

pida (2) g. pea »püstaia (2) pulk e. lipp» (Hää): pidaaed

piht, -a (Ta) pihaaed »püstaed (2)» (Kod), | pihtiline aed »rõhtaed» (Võn)

vits, -a: aia teibad on ühendatud kadaka v. hädakorral kuuse vitstega | vit-sad hautati e. vinnutati, et nad sitkemaad saaksid | aia v-d kannavad latte v. hirs-i v. roikaid

sugar: aiavitsa s. »rõht- v. püstandaia teivaste ühendusvitsa peenem ots, mis ümber teiba käänatatakse»

sammas: aia s.

post, -i: aia p. | mulgu p.

tulp, -a »sammas, post» (LE): aia t. || Valli ääre pääl oli veel kõva aid puutul-padest ja plankidest (Hurt P 6)

jooks, -u : aia j. »kiht viltusi roikaid püstandaial (mille peal v. all võib olla kiht rõhtlatte v. teine jooks)» (Sa): (→) j-ga aed »püstandaed»

jalg, -a e. *kivijalg* e. *aia jalg* »kivist alus, vundament aial (selle peal on puust osa: üle kivide risti pandud ja vitstega ühen-datud teibad ja nende peal kiht rõht-latte)»

tald, -a: aia t. »aia jalg» (Muh, Han)

päis, -e e. *aia p.* »aia ots» (Lä, PõPä)

ots, -a: aia ots

peakoht: aia p. »aia päis e. ots»

kään, -u e. *aia k.* »aia päis» (Jäm)

käärt, -? »aia päis»

jama e. *aia j.* »kahe aia ühenduskoht» (PõPä, KJn, Trm, Kod)

mulk, -u »aia auk, mahavõetavate rõhtlattidega suletav läbikäigukoht aias» (PE): sellel aial pole ju mulku | m. on maas, võid läbi sõita | võttis m-u maha | paneb (e. teeb) m-u üles || aga mulgud jäid endiselt maha ja aiad lohakile (Soar EP 40)

auk, -u: aia a. »aia mulk»

laide g. laite (Iis, Ta, Võ) e. *laie* g. laide (LõTa) e. *laiat*, -i (Hel) »aia mulk»: Jookske lapsed, laske laided, Laske laided, väändke värav (Kalmun. 338) | Jõe- poolt läbi laite sõidab Kiisa-Kaarel kala-koormaga õue (Haava VP 63) | Tütarlaps on laidetel (Rid. RMK 94)

post, -i: mulgu p.

teivas: mulgu t. »peenem mulgu post»

lape: mulgu l. »m-u teivas»

latt, -i: mulgu l.

hirs: mulgu h. »m-u latt» (Hi, Sa)

näkk pl. *näkid* e. *mulgu n-d* »mulgu posti ja lappe vahelised rõhtpulgad, milledele hirte otsad toetavad» (Hi)

ürjatis: aia ü. »aia algus?» (? PõTa)

lõugas: aia l. »aedade moodustatud

nurk e. sopp» (Khk): loomad olid aia lõukas

astemulk »(kividest v. lühikestest rõhtlattidest) madalam koht aiast ülekäimiseks (sag. astelauaga)»

asterik »astemulk» (PõLä)

astelaud

kojand (koendus, Hi kaandu, kajandus) »astemulk» (Hi, Sa)

koobart (koobat, koopel) »astemulk, kojand» (Sa)

värav (←)

piirama: heinamaad aiaga p.

tarastama »taraga piirama, tarasse sulgema» (ÕS)

tarasse panema: palgid tarasse panema »p-d taraks sisse lööma»

materdama »aeda matardega, okstega täiendama»: kiviaeda kadakatega m. »aia ülemiste kivihihtide vahele kada-kaoksi panema (et aeda ülepääsematu- maks teha)» (Sa)

ogima »tugesid lisama, tugegeda pa- randama» (LäSa): seda aeda peab natuke o. (→ PARANDAMA)

2. AHI

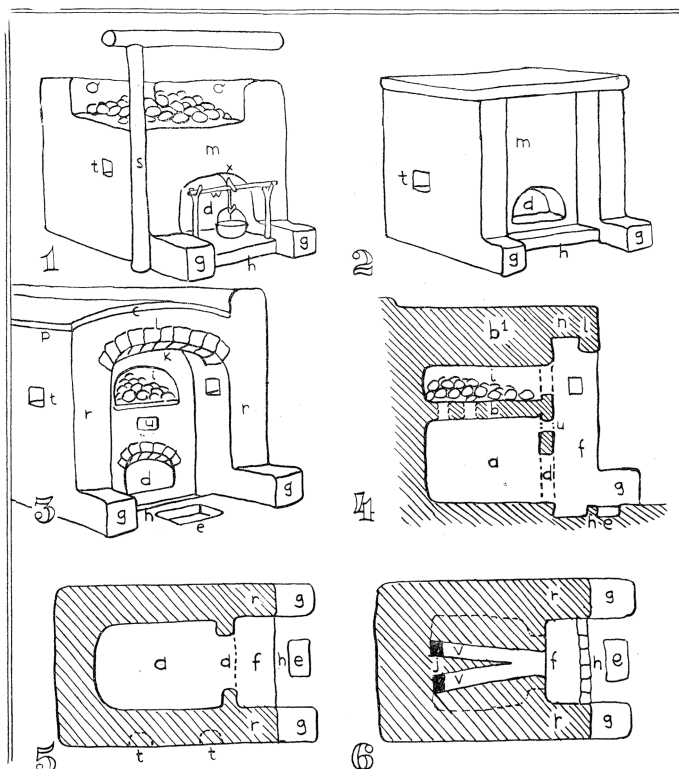
Poêle, four, fourneau (→ TULI, PÕLEMA, AHJUKÜTT, AHJU VARUSTUS)

ahi (EdE mann.: ahe) g. ahju (Põi, Muh, Lä, Lähä, PõPä, LoVi, Võ: g. ähu, aho, Vig, PJg, Mih, Vän, Vön: g. aehu, aeho): pane a. põlema! | magab a-u peal | ahju kütma | tuld ahju panema | liiguta ahju, et tuli paremini põleks! | ajas puud ahju | keris-a. (←) e. kerisega a. | kuiva- tamis-a. | kõrg-a. | leiva -a. | lubja-a. | lõõridega (rõõridega) a. e. truupidega a. e. (Sa, Muh) südamega a. [J o o n. 6] | miili-a. (←) e. miil, -i e. sõe-a. | pliit-a. | pott-a. | prae-a. | päts-a. (←) | raud-a. | rehe-a. (←) | ring-a. | sauna-a. | suitsu-a. »ilma korstnata a.» | sulatamis-a. | telis- kivi-a. | tõrva-a. | umb-a. e. ühe laega a. e. (?) päts-a. »laega kaetud keris-a.» | vene-a. e. hollandi a.

reheahi »suur ahi vanemate eesti talude rehetubades v. mõisade rehtedes»

kerisahi »kerisega (←) reheahi»: Ühes rehetoa nurgas, harilikult n.n. 'eest- ukse' vastu, on kerise-ahi, saunasuurune kogu. Kerisel on suur paks paas katteks peal, et kivide kuumus mitte otsekohe lakke ei pääseks ja maja põlema ei süti- taks. Ahju külgmüür kerise augu ees on niisama sileda paega kaetud. Selle väli- mine ots on pealuse viisil kõrgem — nagu sängiks mõeldud (Martna K 26-7) [J o o n. 1 - 4]

pätsahi »ilma keriseta ahi, leiva-ahi»; (Lüg) »teliskivipõletamise ahi»: Backofen / *petz*/ *petz ahho* (Gös. 121) | *pets-ahjo ja tulle-assemid peab mahha kistama* (P. 1739, 3. Moos. 11, 35) | *siis korjas temma ka wanna pätsahjo saue* (Arv. JÖR 69)



umbahi e. ühe laega ahi »laega kaetud ahi» [J o o n. 2, 3, 4, 5]

keskküte

tõnk, -i »teliskivipõletamise ahi» (Lä, Pä)

miiliahi e. miil, -i e. miiliauk e. sõeahi

»sütepõletamise ahi»: *Wanna Siim põletas hõlega süssi. . . ja mitmes paikus aurasid temma mili-augud* (Jannns. 7. San. 74)

pliit, -i »pliitahju kattev metallplaat; pliitahi»: pane toit p-i peale sooja!

piis, -i »pliit; pliitahi» (Hi, Sa, Muh)

patsas (I) »rehe ahju külge, lee e. kolde seinapoolsele küljele muiste ehitatud väheldane teliskivist katlamüür e. müüritud katlaalus; pliidi kõrgem (taga) osa, kuhu suur veepada müüritud v. ilma katteplaadita tulepesa üheainsa pajaauguga» (KJn, Lai, Trm, MMg)

ahu (tule-a., rehetare-a.) »lihtne kivist v. savist tulekolle, pealt kummiga kaetud, ilma korstnata, rehealuste. valgustamiseks» (Har, Rõu, Röp) (→ VALGUSTUVAHENDID)

tulekum, -i (lõmmu-k., -kumu, Nõo, Rõn) e. *tulekapp, -i* (Rõu) »ahu»

kere: ahju k.

õõs g. õõne: ahju õ. »a. sisemus» (LE) [J o o n. 4 a, 5 a]

lagi g. lae: ahju l. [J o o n. 4 b]

pealne e. pealis: ahju-p. [J o o n. 3 c]

virus (virusk, Vig vilus) »reheahju pealne; rehetoa seinte ja ahjupealse vaheline nurk» (Võ, Se, Kra, LõLä): lapsed, minge ära v-le! | Parem on ahju v-l olla kui laua otsas | (van. öeldi:) viska see [äratulnud hammas] v-le ritsikale, ritsikas annab sulle raudhamba! | (van.

hirmutati lapsi:) viruskundra (e. viruskikas) tuleb v-st!

põrand: ahju. p.

alune: ahju-a. (Se)

esine e. (Iis) esi: ahju e.

suu: ahju s. [J o o n .1 - 5 d]

kamin: istub k-a tule paistel | k-a-alune

jalg: ahju j. »a-u alusmüür»

perse: ahju p. »(rehetoa taguseina sisse ulatuv ja väljastpoolt nähtav) ahju tagumüür, ahju pära» (Sa, Muh, Pä, Vi)

pära: ahju p. »a-u tagumüür, a-u perse»

kelp, -a (Wd.: Sa) e. *kelbas* (Aud): ahju k. »a-u pära, perse, tagumüür»

põhi: ahju p. »a-u pära, kelp» (Aud)

taguosa: ahju t. »a-u pära»

lõpus: ahju l. »a-u pära, kelp» (Se)

lee (I) (leed g. lee, leede g. leede) e. *leease* e. *leekolle* (Kei) e. *leeauk* e. *leepalne* (Pil) »koldeauk, tuhkhauk, augukujuline tulease ahjusuu ees, koldealuse põhjas v. ees olev auk, õõnsus, kuhu söed ja tuhk ahjust tõmmatakse, kus lõke süüdatakse rippuva paja alla» (Ha, Jä, Vi, KiVi, PõTa): söed tõmmati leede | leeaugus küpsetatakse kartuleid | istub lee lõukal || *temma pihho seest ei leita üht pottitükki, misga tuld woiks leest wotta* (P. 1739, Jes. 30, 14) | *Sest kui mitto laps jubba. . . langes lede* (Willm. JM 161) | *teggin mo lee augo ette ühhe pole ukse* (Ludse SJR² 86) | *laps kukkund lee-auko* (Mann. A 21) | *lapsed . . . pöörlesid pea. . . mudda augudes, pea leaukus* (Schüdl. KK 9) | Vaese mehe väikeses lees tuluke tuha all vilgatas (Kangro P 56) [J o o n . 3 - 5 e]

kolle (I) g. kolde e. *koldeauk* »lee (1), leeauk, tuhkhauk» (peam. EdE): söed hakkasid k-s õhkuma | peale kütmist pandi leem k-s keema | pane katel kolde koogu otsa! || die Grufft für den Riegen Ofen/*korri/a/ kold/a* (Gös. 314) | Pärast ahjupõlemist tõmbas vanaema roobiga söed ahjust kolde (Soar EP 6)

kori g. korja (PõLä) e. *korjaauk* (PõLä) a. *korisuu* (Hi) »lee (1), leeauk, koldeauk,

tuhkhauk»: die Grufft für den Riegen Ofen/ *korri/a kold/a* (Gös. 314)

tuhkhauk »lee (1), leeauk, koldeauk» (Ta, Võ)

hauk, -a »lee (1), koldeauk, tuhkhauk» (Pal)

lõugas (I) »lee (1), kooldeauk; koldealune» (Krj, Var, Mih, Kad, Lai, LE): pani supi ahjulõukasse sooja | Tuli peab toas olema, lõke lõukas põlema (rl.) | Lõõtsu lõke lõuka alle! (rl.) | Turbad meil tuppa tulevad, lutsud lõukas lõõtsutavad, säinad seisvad sängi all (rl., Vig) || Akna vastu ukse kõrval on ahi, mille lõukal praegu ühe potisarnatse asja all tuli põleb (Liiiv V 13) | Aga kui ta tule lõukale üles teinud ja ahjuservalt läks kummuli panni võtma, astus Milli. . . välja (Tamms. TÕ I 531) | See oli kõrge ja kitsas hoone, mille keskel oli neljakandiline lõugas, millest alt lai ja üleval ikka kitsamaks ja kitsamaks minev korsten otsejoones üles tõusis (Tugl. PjH 10)

süteauk (Sa) e. *sütehauk* (LE) e. *söeas* »lee (1), koldeauk»

kallaalune »leeauk, koldeauk, süteauk»

arin (I), -a »lee (1), tuhkhauk» (Vai)

kolle (2) g. kolde e. pl. *kolded* »lee (1) kõrval olev(ad) auk (augud), kuhu söed reheahjust kogutakse» (Kad, MMg)

kolle (3) g. kolde e. *koldealune* »reheahju kummialune, reheahju suu ees olev eest lahtine, ühest v. mõlemast küljest, ülalt ja esikülje ülaosast müüriga kaitstud ruum lee (1) ehk koldealuse kohal, kus keedupada e. katel ripub; er. selle ülaosas olev tühe, pealt ja neljast küljest müüriga kummikujuliselt piiratud ruum, mis koldeaugus leegitseva tule sädemeid püüab» (peam. EdE): Naestel kees koldes vist leem (Kivi PP 34) | koldest oli korstna vuhisemist tuule lõõtsumisel selgesti kuulda (Vilde PK 65) Tuppa astudes äratas kohe tähelpanu ilmatu suur maakivist ja savist kokkupandud ahjumürakas suure laia koldega (Soar EP 6) [J o o n 4, 5 b f] |

kummialune (kommi-a., Jäkummitse-a.,

Har kummualus, kummus) »kolle (3), koldealune»

lokialune (Vas) e. *lokualune* (Har) e. *lokk* (I), -i (KaE) e. *lokus* (Har) e. *lakaalus* (Har) »kolle (3), koldealune, kummialune»

kaarialune »kolle (3), koldealune» (San)
olviialune (Jäm; ollialune) »kolle (3) koldealune»

lõugas (2) (peam. Ta, Mlg) e. *lõuge* (Vas; Rõn: lõuke) »kolle (3), koldealune, kummialune»: tuli läheb l-sse || ruttas tare suure küdeva reheahju lõuka ette soojendama (Vallak NT 32) | Ei, sinust näotum pole miski, sind tahmavad kõik linna lõukad (Alver TT 84) | Tuhk see tuiskab külmas lõukas (Kangro P 74)

lõhn, -a (Trv, Kam) e. *lõhnaalune* (Pil) »kolle (3), koldealune, kummialune»

lee (2) »kolle (3), koldealune, kummialune» (Ha, Jä, Vi, KiVI, PõTa)

ahjudine »kolle (3), lee (2), kummialune» (Se)

patsas (2) »lihtne, ajutine tulekolle v. leeval väljal, metsas v. veesõidukis» (Kod): tuli põles künas kivist patsa peal; »kivialus ahju v. pliidi ees, kuhu söed ja tukid tõmmatakse (KJn, MMg), v. sepapajas, kus peal ääs (KJn, Lai, Ksi)»

lõugas (3) (PE mann.) e. *lõukakivi* e. *lõukapaas* e. *leelõugas* (PE mann.) »istekiviks tarvitatud pae- e. raudkivi v. madal savimüür koldeesise, kummialuse kõrval»: l-id võib olla üks või kaks, kummagil küljel üks: esimene l. e. eest-l. (ahju välisnurgal) ja tagumine l. e. takka-l. (vastu seinä) | reheahju l. on lee ees vastu seinä | taat istub lee-l-l || *Mihkel istus louka otsa peäl* (Janns. 4. San. 211) | Surmahirmus . . . hüppas ta [=koer] sorisevail karvul leelõukale ja sealt kerise ette ahjuotsale (Tamms. TÕ I 450) [J o o n. 1, 2, 3, 5 b g]

koldekivi e. *koldemüür* (Põi) »lõugas (2), lõukakivi, ahjuesine istekivi»

leekivi (Kuu) e. *leemüür* (HMD) »lõugas (2), lõukakivi»

istekivi e. *ahjukivi* e. *müürikivi* (Vil) e.

tuhkhaua kivi (Kan) e. *sandikivi* (Võ) »lõugas (2), lõukakivi»

patsas (3) 'lõugas (2), lõukakivi' (Sim, Lai, Kod)

savik 'savist istemüür koldeesise kõrval (Mlg) v. kolde ees (San)'

korjapae »lõugas (2), lõukakivi» (LNg)
arin (I) »lõugas (1), lõukakivi» (Lüg)
naisterahva tahk »lõukapaas, lõugas (2)» (nlj.)

leepaas e. *leeparras* e. *leerind* e. *leelõuka äär* e. (? Sa) *leerajakivi* »lee e. kolde ees olev, serviti seisev kuni 10 sm kõrgune kiviäär v. paekivi» (Ha, Jä, Vi): Päälmine kommikivi ja allseisev leerajakivi paistavad pimeduses. . . kui lahtise suu kulunud hambad (Oks TI 17)

koldepaas e. *koldemüür* »leepaas, leeparras» [J o o n. 1, 2, 4, 5, 6 h]

korisuu paas »leepaas, koldepaas» (Hi)
ahjupaas e. *ahjulävi* (-lääv, Sa, Pä) »leepaas, koldepaas»

tuhkhaua kivi »leeparras, kolde eesääres olev kivi» (KaE)

kivirind e. *kiviveer* »koldemüür, leerind, kividest äär kolde ees» (Se)

korisuu auk »auk korisuu e. lee (1) e. kolde ees» (Hi) (?)

keris (Pä, LoE, VI, Ta, Võ keres, PõSa, Muh kiris, Hi kirts) »virn põllukive reheahju sisemise tulepesa võlvitud lael e. rahetel e. iketel, soojuse hoiuks ja leili tekitamiseks»: olid olemas lahtise k-ga ja kinnise k-ga ahjud | k-t puistama »k-t tahmast puhastama» | maugud särisevad k-l | k-e liha »k-l küpsetatud, kõrvetatud (sea)liha» [J o o n. 1, 3, 4 i]

ahjukivid (Ans) e. *ahju kividepealne* »keris»

kerise kivid

kerise lõuad »k-e kummagil küljel, ahju pealmise lae, kerisepealse lae all olevad tühemed» (Sa)

kerise pära »k-e tagaosa» (Aud)

kerise ikked »kerist kandvad kivist kandevõlvivid, võlvkaared, võlvipaed v. uuemal ajal rauast e. malmist latid» (Lä, Ha)

kerise rahked (rahkjad, Wd.) e. *ahju r-d* »kerise ikked, kandevõlvid»

ahju võlv (a. võllid) »kerise ikked e. rahked» (Pä, Ta)

kerise osmused »rauast v. malmist latid, mis kerist kannavad» (Sa)

kerise malmid »k-e osmused»

kerise ikke augud e. *k-e võlvi a-d*

süda: ahju süda »lõõridega ahju sees olev kolmnurkne müür kahe lõõri vahel» (Sa, Muh) [J o o n. 6 j]

neelukivid (Wd.) e. *silmakivid* (Wd.) e. *vahekivid* »üksteise vastu tuginevad lamedad kivid, kivitahvlid, mis reheahju võlvi kujundavad» [J o o n. 3 k]

vomm, -i »kerist (ja leed) kattev (katvao) suur(ed) paetahvel (-tahvlid), kumer lagi e. kumm kerise (ja lee) kohal (mille lamamiseks määratud välisäär on vahel lohkus)» (KiHa, IdJä, Vi): vanasti magati ja viheldi v-l | vanaeit kukkus v-lt alla | vii kindad v-le kuivama! | v-l kuivatatakse linnaseid | tainas pandi v-le hapnema | Siis viisin käkid kelde-risse, vorstid vommi otselana (rl.) || Lastel oli pärast väga kahju kambri tagasi kolida, sest seal polnud ei vommi ega parsi (Tamms. TÕ I 329) | Isa kinnitas ja hoiatas vommi keskpäiga eest. . . teate, see kõrge koht. . . et see on kuum, kõrvetab päkad (Tamms. TÕ I 332) [J o o n. 3 c, 4 b¹]

kerise paas e. *ahju paas* e. *lõõsa paas* e. *ahju lagi* »vomm»

ots, -e (-a) : ahju o. (Sa, Muh, Lä, Ha) »a-u rind, ahjupealse eesots, ahju leed e. kollet kattev lagi ja ühtlasi ülevalt esiküljelt ja kõrvalt ahju sulgev kivi-müür»: vanamees magab ahju o-l | liha on ahju o-l suitsus | pane kapetad ahju o-le kuivama! [J o o n. 3, 4 l]

rind, -a: ahju r. e. *tulerind* »a-u ots, a-u esikülj, ahjusuupoolne müür; reheahju välisnurk, kuhu külge vanasti põlev piirg paeprakku v. kivide vahesse v. raudpidemesse kinnitati» (PE): *joulo laupäva õhto. . . , kus iggas sauna nurkas. . . worsti ots ahjo rinna peäl wissiseb* (Janns.

2. San. 195) | *Pero tungal kustus rindas warsi ärra* (Janns. 3. San. 261)

lõhn, -a: ahju l. »a-u ots, a-u rind» (LE)

kumm (Hi, Sa komm), -i (Võ kumu, komu) e. *kummits*, -e (Jä) »paekividest laotud (v. kohati ja uuemal ajal ka teliskividest võlvitud) kaitselagi reheahju lee (1) e. koide kohal» (PE): *Koolme külla maiad on keik. . . ilma kummita ahjoga* (Janns. 4. San. 197) | Oli ta kummil ehk ahju peal pääva kaks oma külje-luid kuivatand (Sohb. 1. KJ 15) | peale seda võttis vanaema kommilt peoga tubakat (Soar EP 16) | Tarbepuud. . . kuivatati kommil. . . Kommi ees parsil oli alati tagavara ladu kõiksugu kodaraid ja rõuk-puid (Soar EP 84) | Suits tõuseb tule kohal üles, keerab kommi alt toaruumi (Oks TI 24) [J o o n. 4 n]

lokk (2) [lonk (1), lunk, luuk], -i (LõTa, Vö, Se) e. *lökk* (I) (lokk), -u (LõTa, Vö) »kumm, teliskividest võlvitud kaitselagi leel e. koldel»

koll, -i »reheahju kumm, loka» (Plv)

körss, -i »reheahju kumm e. loka» (Vas)

kummipealne (kommi-p., PE) e. *loki-pealne* (Se longi-p.) e. *lokupealne* (Plv) e. *ollipealne*

lõsn, -a e. *lõsnamüür* »müür v. pae-tahvlid reheahju lahtise kerise kõrval ja taga, mis rehetoa seina kerisekivide vahelt tungiva leegi eest kaitsevad» (Ha, Jä): l. on nurga kujuline ümber kerise | l-a peal magati [J o o n. 1 o]

müüs, -i »lõsn(amüür)» (Juu, Vän)
liigmüür (Vig) e. *kerise müür* (Vi) »reheahju lõsn(amüür)»

viruslaud (Se, Vig) e. *viluslaud* (Vig) »ahjupealse välisäärel serviti asenev laud, mis magajat mahakukkumise eest kaitseb»: v. ulatub turvapistist ahju külge mööda kuni seinani (Vig) [J o o n. 3 p]

parraslaud »reheahju viruslaud»

vanik »palkidest salv, mille peale ahi ehitatud» (Se)

lapus »reheahju eesmüüri kumbki külge koldeesise kõrval» (Käi) [J o o n. 3, 5, 6 r]
patsas (I) »lee e. kolde külgmüür, er.

välimine» (Pee, Sim), »madalam soemüür ahju külge mööda, mille peal magatakse» (Trm, MMg, Kod): ahju kõrval patsa pääl olivad värsked pühadeleivad juba jahtumas (Haava VP 63)

ahjupink »patsas (4), soemüür ahju küljel»

lesu e. lesanka »patsas (4), madal soemüür ahju küljel, kus peal magatakse» (Se, Vai)

turv (turb, PJg turp), -a e. *turva-post* »neljatahuline v. ümmargune puusammas, mis kerisahju välisnurgas kannab lömmuörte aluspalgi otsa v. kerist katva paetahvli välisnurka» (Lä, Ha, PõPä): pfošt bey den Rigen Ofen/ *Turp* (Gös. 322) [J o o n. 1 s]

patsas (5) e. *patsasammas* e. (Trm) *patsatulp* »turv, turvapost» (Kuu), »uue-maaegse taluahju pliidi välisnurgas püstiv puusammas» (Trm)

suualune: ahju s. »a-u siseosa algus kohe ahjusuu järgi» (Aud)

põsed: ahju p-d »ahjusuu kõrval ahju sisemuses (v. koldealuses?) olevad nurgad» (Krk)

kolded: ahju k-d »lee (1) kõrval olev(ad) auk (augud), kuhu söed reheahjust kogutakse» (Kad, MMg), »ahju sisemuses (koldealuses?) ahjusuu kõrval olevad nurgad, ahju põsed» (Ran) [vrd. kolle (2)]

lökud (2): ahju l-d »a-u kolded e. põsed» (Võn, Plv): panin kausi ahju lõkku [vrd. lakk (2)]

kommikivi »reheahju kummikivi, kummalialust kattev paekivi» (Sa): Päälmine kommikivi ja allseisev leerajakivi paistavad pimeduses. . . kui lahtise suu kulunud hambapaar (Oks TI 17)

lõmmukivi »(ümmargune) kivi lee ees v. kõrval, kus peal puuhalge ja piirilõmme lõhutakse ja piirge kistakse»

põrmukivi »lõmmukivi»

lõibukivi »lõmmukivi» (Vai): 1. oli (rehe) toas lee (leede) ees, seal peal lõhuti lõmmusid lõipudeks

ahjuauk: neid oli (rehe) ahju külje sees

vahel kaks: peaharja auk ja kinda auk [J o o n. 1, 2, 3, 5 t]

lõhnaauk (PE; LE: -mulk) »ahjusuu kohalt v. kõrvalt kerisepealsesse (kerise ja ahjupealse vahelisse ruumi) viiv auk»: 1.-auku pandi vahel toit sooja [J o o n. 3, 4 u]

leiliauk (PE; LE: lõnumulk) »lõhnaauk»

lõõsaauk »lõhnaauk, leiliauk» (PõTa) *lõukamulk* (San) e. *lõugas* (4) (Saa) e. (?) *lõukauks* (Saa) »lõhnaauk, leiliauk reheahjul»: Mari tõmbas söed niiske luuga ahjust koldesse, pani lõukaukse kinni ja läks kambrisse (Vallak A 239)

suitsuauk (PE; LE: tossumulk) »reheahju lõhnaauk»

rinnaauk »kerisega v. lõõridega reheahju lõhnaauk» (Sa): Korstnat ei olnud, ja suits tuli läbi rinna-augu tuppa. Rinnaauk, — see oli ainuke lõõr, mis ahju-perast üles tõusis ja ahju rinnaette pealpoole suud välja tuli, nii et õhuke vahe-lagi ahju seesmist ruumi rinnalõõrist lahutas (Soar EP 6)

kirjeauk (Sa) e. *keriseauk* (Sa, LNg) e. *tuleauk* e. *roobimulk* (Har) e. *peldiauk* (?) e. *sopp*, -i e. *sopimulk* (Nõo) e. *lökk* (3), -a (Nõo) e. *krassimulk* (Ran) »reheahju lõhnaauk»

turvaauk »panipaigaks tarvitatav umbne auk e. tühe reheahju külje sees, turvaposti juures» (Lä, Ha) [J o o n. 1 t]

orv (urv), -a »panipaigaks tarvitatav tühe e. umbne auk reheahju külje sees, kus tikutoosi hoitakse, kapetaid, sukki, sokke kuivatatakse, toitu soojendatakse, kus ka kass magab; (Hi) ahjukapp» (Hi, Sa, Muh)

lösnamulk »orv, tühe reheahju külje sees» (JMd)

ahjukapp, -i »panipaigaks tarvitatav tühe e. umbne auk kolde(aluse) avause kõrval, ahju eesseinas»: Tema koht oleks juba ammu soojas ahjukapis priiileival (Vallak A 238)

pets, -i »ahjukapp» (Har)

söpp (tsöpp), -u (Plv, Röp) e. *söpu-*

mulk (Räp) »orv, lõsnamulk reheahju külgssein»

simps, -i: ahju s. »orv, tühe ahju külgssein»

lonk (2) (lunk), -i (vt. lokk 2): ahju l. »korstna müüri orv e. simps, kuhu jalat-sid kuivama pannakse» (Se): kaputad on l-l

kulbas (1) g. kulpa »reheahju suu all avanev, ahjupõranda alune õõnsus, kus puid kuivatatakse» (Kuu)

kivirinna alune »halgude hoiuks tarvitata tühe salvedega (vanikuga) ahju lee all» (Se)

vooder: ahju v. »teliskividest sisekate ahjul»

lõör (rõör), -i »dütõmbe juhe ahjus»: Ulub korstnas ja lõgiseb lõõris (Kangro P 30) [J o o n . 6 v]

truup, -i »ahju lõör»

ahjutagune »kitsas ruum (rehe)ahju tagaosa ja (rehe)toa välisseina vahel» (PE mann.): peretütre süng on a-s

kuru (1) (Rõu kuurd, -u): ahju k. »(rehe)ahjutagune kitsas ruum» (er. Hi, Sa, LE): ahjukuru ahtmine, lamba pea pügamine ja lesenaise elu (ja lapsepudru keetmine) — need on kolm rasket asja | Naine võts kurust koodiladva, ahju eesta ativigla (VK IV, nr. 488, 13) || seda aimasin kusagil parsil või pimedas ahjukurus, kust teda kätte ei saanud (Soar EP 55) | Koiku on ju neil kurus, liatoa all (Oks TI 18)

kuredik (Nis) e. *kurestik* (Sim) e. *komistik* (Sim) e. *kurm*, -u (Plv) e. *kolgas* g. kolka (Nõo) e. *kulbas* (2) (Kuu) e. *rapak* (Jäm) e. *toran* (Ris) »reheahjutagune, reheahju kuru»

lõõsapealne e. *lõõsakoht* e. *lõõsk*, -a (→ REHI)

lõhnakoht e. *lõhnapealis* (→ REHI)

kirjekoht (→ REHI)

eisepealne (→ REHI)

vaak, -u e. *vaagupealne* (→ REHI)

kuru (2) »ahjuesise ja rehetoa kambri-poolse seina vaheline nurk; ahju külje ja rehetoa välisseina vaheline nurk» (Hel, Har)

lõugas (5) g. lõuka »kuru (2), kolde-sine nurk reheahju eeskülje ja rehetoa seina vahel» (Käi, Khk)

korsten g. korstna (kosnas g. kosna): ahju k. ei tõmba | k. ei võta suitsu | kõik soe läks korstna | mantel-k. | k-a-püh-kija

korstna jalg e. *k-a varras* (Wd.: Sa) »katusest allpool olev osa korstnast»

korstna piip, -u »üle katuse ulatuv osa korstnast»

korstna auk (PE) e. *k-a mulk* (LE)

korstna vesikivi »kivi, mis korstna ümbrust saju eest kaitseb» (Se)

suitsukumm, -i »korstna mantel, korstna alumises osas olev kumm, mis suitsu korstnasse juhib»

mantel: korstna m. »suitsukumm»

roov, -i »mantelkorsten, korstna suitsukumm» (Sa, LÄ, PõPä, VJg, KJn): Roovi suits ja tuki ving on saksa surm || *Nuttes tallitas Teopista rowi al* (Janns. 2. San. 31)

õõlv, -i e. *korstna v.* »suitsukumm»

kolbak »suitsukumm, korstna mantel» (Se)

roovialune »mantelkorstna alune koldekoht (van. mõisades ja maakoolimajades) (Sa, LÄ)

pelt, -i »ahjulõõri kaas»

kriiska »ahju pelt, ahjulõõri kaas»

juska »ahju pelt e. kriiska» (AI): *Olli Tallinnas ühhes kambris ahju märitud; tõisel päeval ollid sedda kütnud, ja juskat kõhhe kinnipannud* (Mas. MN 1825, 256)

süiber »lükatah ahjulõõri kaas»

tulelakk, -a »ahjutute kaitsevõre, -laud» (Wd.: LE)

ahju pakk, -u »lahusolev lauduks, millega leivaküpsetamisel ahjusuud sulletakse» (Nis)

ahjuuks

õinn, -a: paja e. katla v. »põikpuu koldealuses, mille külge koogu (kookude) varal keedupada (-pajad) e. -katel (-katlad) kinnitatud» [J o o n . 1 w]

jung, -a e. *koogu j.* (Ha) e. *koldepuu* (Mih) e. *katlapuu* e. *van*, t-i (Vi) e. *kirjepuu*

(kire-p., kere-p.) (Hi) e. *joonispuu* (Mar) »paja e. katla vinn»

vinna (*junga, koldepuu, vandi* jne.) *augud*

kook, -u: paja e. katla k. »paja e. katla vinna külge kinnitatud ja eri kõrgustesse seatav suur puust konks, kus küljes pada ripub»: pada ripub k-u otsas [J o o n. 1 x]

ahel: katla a.

leivamoonutuskiivi »kuum kivi, mis ahju sisemuse etteotsa pannakse, et leiva küpsemist hõlbustada» (Wd.)

kuluma »seest (savikattest kõneldes) ära põlema»: meie ahi on k-nud, tahab määrada

määrima: ahju (seest saviga) m.

õõidma »määrima»: ahju v.

puhastama: ahju p.

rookima »puhastama»: ahju r.

luudama e. *luudima* »ahju luuaga puhastama, enne leibade sissepanemist»

puistama: kerist p. »k-t tahmast puhastama»

kergitama: kerist k. »k-t puistama, tahmast puhastama» (Vi)

Ahi ahne, pada (pott) — nõid

Ahi aitab, paas parandab

Ahju taga laisa ase

Ahjuroop naerab seni tuld kuni ise on põlenud

3. AINULT

Seulement (→ ükski)

ainult: a. viis last on mul veel elus | metsised elutsevad a. (metsa) kõrves

üksnes (üksines, üksinda, üksi) »ainult» (PE): ü. kaks vakka sain || *ütlep.* . . *eth sinna üxinis tössine Jummal ollet* (Stahl LSp. 621) | *üksnes sinno pärrast olleme meie sedda tööd teinud* (Schüdl. PP 18) | siia polnud tulla muidu kui üksnes oma tahtmist mööda (Raud VV 75)

ükski (←) »ainult, üksnes»: Need mõisavalitsejad. . . ei kärsi veel kõhtu kasvatada, kui neil ükski paarkümmend tuhat on (Liiv KL 40) | ei olnud võimalik. . . lapsi tulla vaatama, mitte ükski, et kaugus keelas, vaid ka sellepärast, et. . . (Oks TI 64) | Üksi see on vastuvõetav ses valus (Tugl. HR 166)

ükspäinis »ainult, üksnes» (vn.): *ei näinud nemmad keddaki| ko Jesust ükspäines* (UT Matt. 17, 8) | *Agga se sadab meile mitte ükspäines sedda Kahjo, waid...* (UT Ap. T. 19, 27) | *panni. . . immeks, et sel mehkel ükspäinis issa ollemas, waid veel pealegi ellaiassa* (Willm. JM 96)

ainuükski (ainaükski) e. *üksiaina* »ainult, üksnes»

vaid »ainult» (Mus, Juu, Vi; Kuu vade) v. nii palju oligi | pidi v. päeva paari pulmas olema | kui sina mind v. armastad, siis. . . | mind vade tunsid venna kuerad

(VK III¹, nr. 15, 14) || *ja sago liggi, ja tulgo waid Israeli pühha Lunnastaja nou, et same teada* (P. 1739, Jes. 5, 15) | Tema vaid muidu. Nii moe pärast (Rutoff Kivi 107) | Vaid hilju hoogab vaikne, värske tuule õhk (Rid. L 59) | Ent temagi ei page, ta vaid tõuseb esimeste käppade peale (Vilde MP 132)

enne e. *õnne* »ainult» (LõTa, Võ, Se Koi, Lut): suits tuli e., muud ei tulnud| minu uibu ükski jäi e.

muud »ainult»: kus nüüd vene, oli sel ajal saksa keel, muud et niipalju ametnikke ei olnud kui nüüd (Kitzb. T I 53)

muud kui (muku) »ainult»: toas ei olnud m. k. üks laud | ta m. k. äestab! | muud ei ole majas kui tuld ja vett | egas ta halb mees olnud, m. k. tormakas ja natuke uhke || *Temma on pea sedda wisi kui meie kits, muud kui agga surem* (Mas. PW 34) | Kõigiti tark tubli inimene, muudgu aga need nõia kongud olivad ta sees (Liiv NT 23) | Muudkui Helmi puutumatu aseme valged linad seal taamal helendavad (Raud VV 47) | tunnid muudkui kaovad pingul heitluses (Semp. A 315)

olgu siis et: ma täna pole sõõnud midagi o.s. et hommikul jõin tassi kohvi

aina »ainult» (Wd.): *Kurrarand on aina üsna selge lendaw liiw* (Mas. MN 1823, 116) | *áeti. . . paiguti. . . aina kartuhwlistest wina* (Mas. MN 1825, 250)

paljalt (Wd.: palja) »ainult» (Sa, IdE, Mlg, LõTa): p. loomad aeti tulest välja | p. kaks tükki ongi mul | naistel olid kodu p. pearätid peas || aastal 1215, see on siis paljas neli aastat pärast seda, oli neil. . . (Hurt P 93)

aga »ainult, vaid»: *anna a., küll siis söön!* | *tahan küll, kui a. on | mitte a. || temmal on aggas üx ainus Hobbone* (Gös. 167) | *sepärrast peab temmale agga pehmet ja kerget sömist ja jomist andma* (Ludse SJR² 84) | *se pahhandab agga so meelt* (Mannt. A 51) | *Inimese inge sa seal*

[= stepis] *ei leia, kui agga pirete kaldal* (Faehlm. SchK 1842, 57) | *Se laew olli ni kaugel walmis, et agga mastid ja purjud weel pudusid* (Janns. 1. San. 83) | *Kõigiti tark tubli inimene, muudgu aga need nõia kongud olivad sees* (Liiv NT 23)

kõigest (kõiges) »ainult» (peam. PE): *sa mulle k. üheainukese andsid* | *laps on k. kahekuune || seda vahet oli kõiges 8—9 versta* (Kitzb. T II 31)

kõigest kõike e. k. kõiki »ainult, üksnes» (Ha, afekt., rõh.): *meie saunas on k. k üks lehm || neid oli kõigest kõiki kolme sugu* (Bornh. VV 10) | *Kremer elas arvamisel, et ta kõigest kõike lahedasti läbi saab* (Vilde MP² 188)

A. Saareste.